

Ступак Д.В.

ЗНАРЯДДЯ ПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ БУЖАНКА 2 НА СЕРЕДНІЙ ДЕСНІ

В даній роботі розглядаються вироби з вторинною обробкою епіграветтської стоянки Бужанка 2, розташованої на Середній Десні. Згідно їх аналізу Бужанка 2 є найбільш північною стоянкою з знаряддєвим комплексом, подібним до комплексів типу Межирич.

Серед стоянок верхнього палеоліту Середнього Подесення самими південними є стоянки, виявлені біля с. Бужанка Коропського р-ну Чернігівської обл. (рис. 1). Вони розташовані не далеко від відомої Мізинської стоянки, приблизно в 25 км на південь.

Інформація про те, що біля сіл Бужанка і Вишеньки, що в 4-х км нижче по Десні, знаходять у великій кількості кістки мамонта а також кремені була відома ще до Другої світової війни [Рекогносцировка Абрамова І.С. ..., 1930, с. 76; Рудинський, 1931, с. 150].

У 1961 році Ю.Г. Колосовим була знайдена стоянка Бужанка 1. Вона займала високий правий берег Десни в 1 км нижче села. На момент відкриття стоянка майже повністю була знищена повіями Десни [Бачинский, Колосов, 1963, с. 556-559; Колосов, 1965, с. 324-326; Ступак, 2006, с. 74-76].

У 2003 році виявлена нова стоянка Бужанка 2. Вона розташована безпосередньо в центрі села Бужанка і займає низинну ділянку мису, що розташований у верхів'ї давньої балки, між двома її рукавами, яка прорізала правий берег Десни (рис. 2). З півночі і заходу стоянка закрита від вітру більш високими ділянками тераси Десни. Від самої ріки вона знаходиться на відстані приблизно 1 км. Від стоянки Бужанка 1, вона знаходиться на відстані трохи більше 1 км.

Весною 2003 року під час грейдерних робіт на ґрунтовій дорозі по вул. Мельниківка мешканцями села були виявлені кістки мамонта. Як повідомили місцеві селяни через інтенсивне розмивання дороги весною, грейдерні роботи на ній проводились ледь не кожен рік. В результаті їх проведення рівень дороги суттєво понизився і майже зрівнявся з рівнем залягання культурних решток. А на окремих ділянках дані роботи пошкодили культурний, або ж культурні шари стоянки. [Ступак, 2005, с. 40-53; 2006, с. 74-85].

Стаціонарні дослідження на стоянці проводились протягом 2003, 2006 та 2007 р.р. Вони велись безпосередньо на дорозі і фактично носили

Stupak D.V.

TOOLS OF PALAEOLITHIC SITE BUZHANKA 2 ON THE MIDDLE DESNA RIVER

охоронно-рятувальний характер. Під час робіт 2003, 2006 р.р. були виявлені і досліджувались два культурні шари – Верхній та Нижній.

В розкопі 2007 року над Верхнім шаром, на трьох квадратних метрах, виявлений ще один рівень залягання знахідок. На сьогодні його співвідношення з Верхнім шаром чітко не визначено. Не виключено, що це окремі два шари, що утворились з невеличким проміжком часу. Можливо це культурні рештки Верхнього шару, які сповзли з більш високих ділянок давньої поверхні стоянки. До даних матеріалів нами використовується робоча назва Верхній шар 1.

Відсутність даного рівня залягання культурних решток у площині розкопів 2003 та 2006 років, як мінімум частково можна пояснити тим, що рівень дороги на даних ділянках особливо близько підшов до рівня Верхнього культурного шару і на окремих ділянках археологічні матеріали зустрічались вже безпосередньо на поверхні. Вірогідніш за все, що якщо Верхній шар 1 і був на цих ділянках, то він був зруйнований грейдерними роботами.

Матеріали Верхнього шару 1 залягали вище Верхнього шару на 1-14 см. Він складався переважно з незначної кількості фрагментів мамонтових (*Mammuthus primigenius*) кісток та кам'яних артефактів. Стан збереженості кісток подібний до стану збереженості кісток з Верхнього шару. Особливо слід відмітити знахідку у Верхньому шарі 1 анатомічної групи лівої задньої кінцівки вовка (*Canis lupus*) та фрагменту черепа ведмедя (*Ursus sp.*) (Тут і надалі визначення д-ра Стефана Піана (Франція).

Матеріали Верхнього шару досліджені на площі 13 кв.м. На частині квадратів Верхній шар залягав безпосередньо під поверхнею дороги і на окремих ділянках був пошкоджений грейдерними роботами. Давня поверхня на якій лежать знахідки Верхнього шару має нахил з заходу на схід, що відповідає конфігурації мису на якому розташована стоянка. Товщина культурного шару як правило не

Рис. 1. Карта розташування стоянки Бужанка 2 та найвідоміших стоянок типу Межиріч

перевищує 5–6 см. Він складається переважно з кісток мамонта та їх фрагментів, кісткового вугілля і кам'яних виробів. Окрім кісток мамонта виявлені фрагменти бивня. Вироби з бивня представлені лише медіальним фрагментом невеличкого вістря [Ступак, 2005, рис. 5.1; 2006, рис. 3.1].

Окрім мамонтових кісток у Верхньому шарі виявлені кістки вовка (*Canis lupus*), лисиці або песця (*Alopex lagopus/Vulpes vulpes*), ведмедя (*Ursus sp.*) та північного оленя (*Rangifer tarandus*).

У південній частині розкопу зафіксована западина, походження якої ще незрозуміло. В ній сконцентрована значна частина великих кісток мамонта.

З Верхнім же шаром пов'язана яма 1, розташована у північній частині розкопу. Вона має підокруглі контури. Стінки слабо нахилені до дна ями. Її максимальний діаметр – 145-155 см, глибина – 55-60 см. Збереженість кісток в ямі 1 така ж, як кісток з Верхнього шару 1 та Верхнього шару. Зв'язок ями 1 з Нижнім шаром поки ніяким чином не простежений.

Основу заповнення ями складають великі кістки мамонта, в першу чергу це шелепи та ребра, а також бивні та їх фрагменти, більшість з яких мають сліди обробки, переважно поздовжнього членування. Окрім мамонтових кісток в ямі 1 виявлені кістки лисиці або песця (*Alopex lagopus/Vulpes vulpes*), вовка (*Canis lupus*), а також дистальну фалангу ведмедя (*Ursus sp.*). Значною кількістю представлені кам'яні знахідки. Також в ямі були виявлені фрагменти вохри, крейди та білемнітів.

З ями 1 походить радіокарбонова дата, зроблена по трубчастій кістці молодого мамонта – 14350 +/- 60 BP (GrA-38555).

Нижній шар відокремлений від Верхнього стерильним прошарком товщиною від 10 до 32 см і відрізняється від нього значно меншою потужністю, характером знахідок і планіграфією. Він досліджений на площі 10 кв. м.

Судячи по відмітках глибин знахідок Нижнього шару відчувається, що давня поверхня на якій вони лежать, як і та на якій лежать знахідки Верхнього шару мала нахил з заходу на схід.

Фауністичні рештки з Нижнього шару представлені кістками мамонта які мають гіршу збереженість, за рахунок чого їх легко відрізнити від кісток Верхніх шарів. Також з цього шару походить платівка з бивня та фрагмент бивня із слідами обробки. Кісткове вугілля представлене лише кількома фрагментами. Кам'яний комплекс представлений переважно кременем.

В усіх трьох шарах використовувались три види сировини: кремень, кварцит та аргіліт.

Кремень типовий деснянський жовтовий чорного або темно-сірого кольору, іноді з світло-сірими цятками. Як правило кремень не патинований. Точне розташування покладів цього кремню в безпосередній близькості від стоянки нам невідомо. Але, згідно повідомлень місцевих мешканців, уламки крем'яних конкрецій знаходили приблизно в 4 км північніше стоянки, біля с. Розлети.

Рис. 2. Топографічний план розташування стоянки Бужанка 2 (за О. Коротею та Є. Осадчим)

Кварцит, має переважно сірий колір різних відтінків – від темно-сірого до світло-сірого. Використаний на стоянці кварцит мав плитчасту форму. Виходи такого кварциту, схожого по кольору, формі і якостях з кварцитом, який використовувався на стоянці Бужанка 2 виявлені нижче по Десні, в 6 км від с. Бужанка. Також, по повідомленню

місцевих мешканців, кварцит знаходили біля с. Розлети, там же, де і кремій.

Аргіліт (визначення д.г.н. К. Деревської) представлений в усіх шарах поодинокими екземплярами. Він має сіро-зелений колір. Поклади аргіліту відомі біля Десни, на відстані менш ніж кілометр від стоянки.

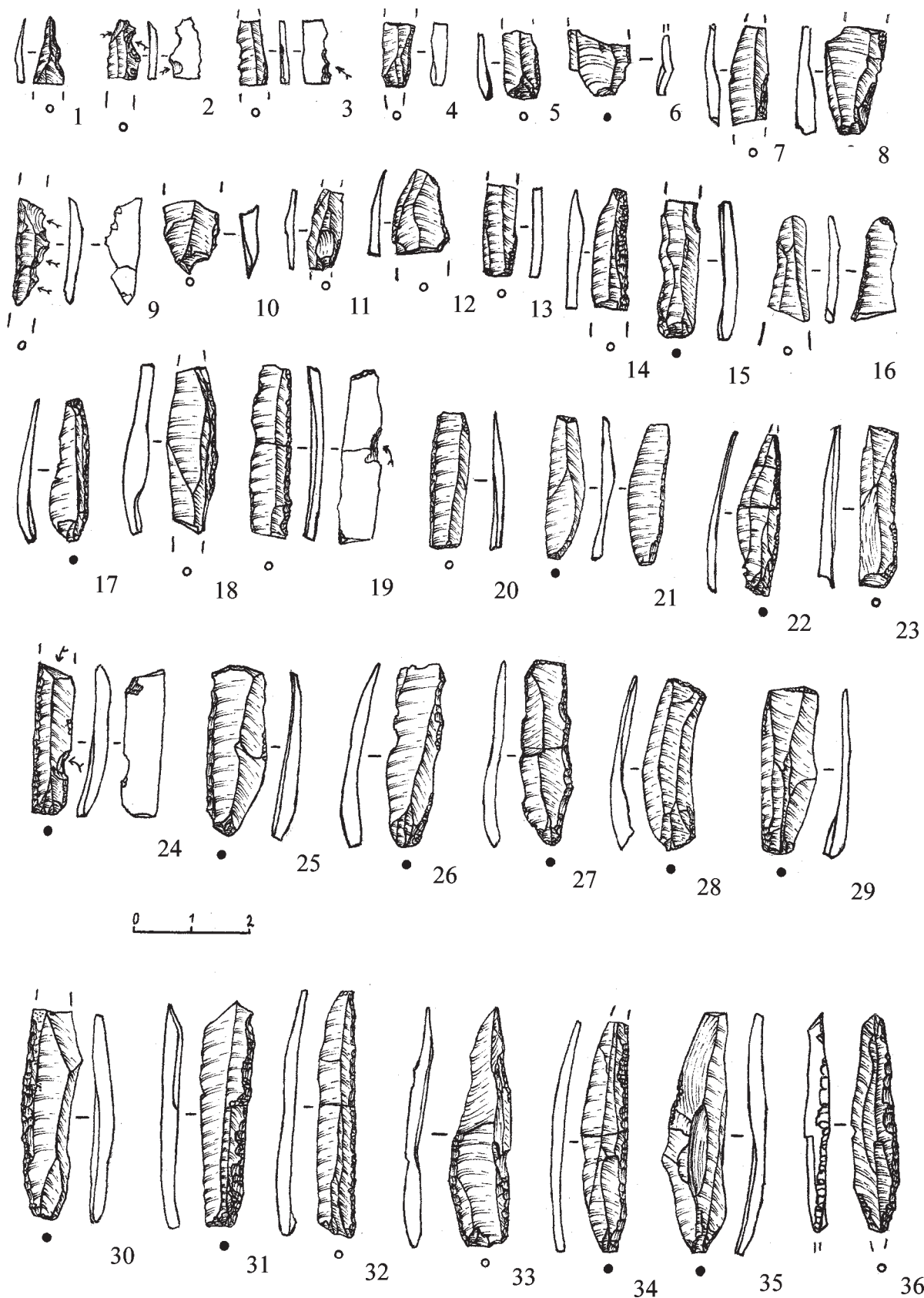

Рис. 3. Стоянка Бужанка 2. Мікроліти Верхнього шару

Якщо кремій та кварцит були видами сировини, які цілеспрямовано постачались на стоянку, то аргіліт вірогідніш за все потрапляв на стоянку випадково, впершу чергу завдяки близькості

розташування його покладів до стоянки. Вірогідно, окремі частини аргіліту періодично приносились на стоянку і після апробації відбракувались.

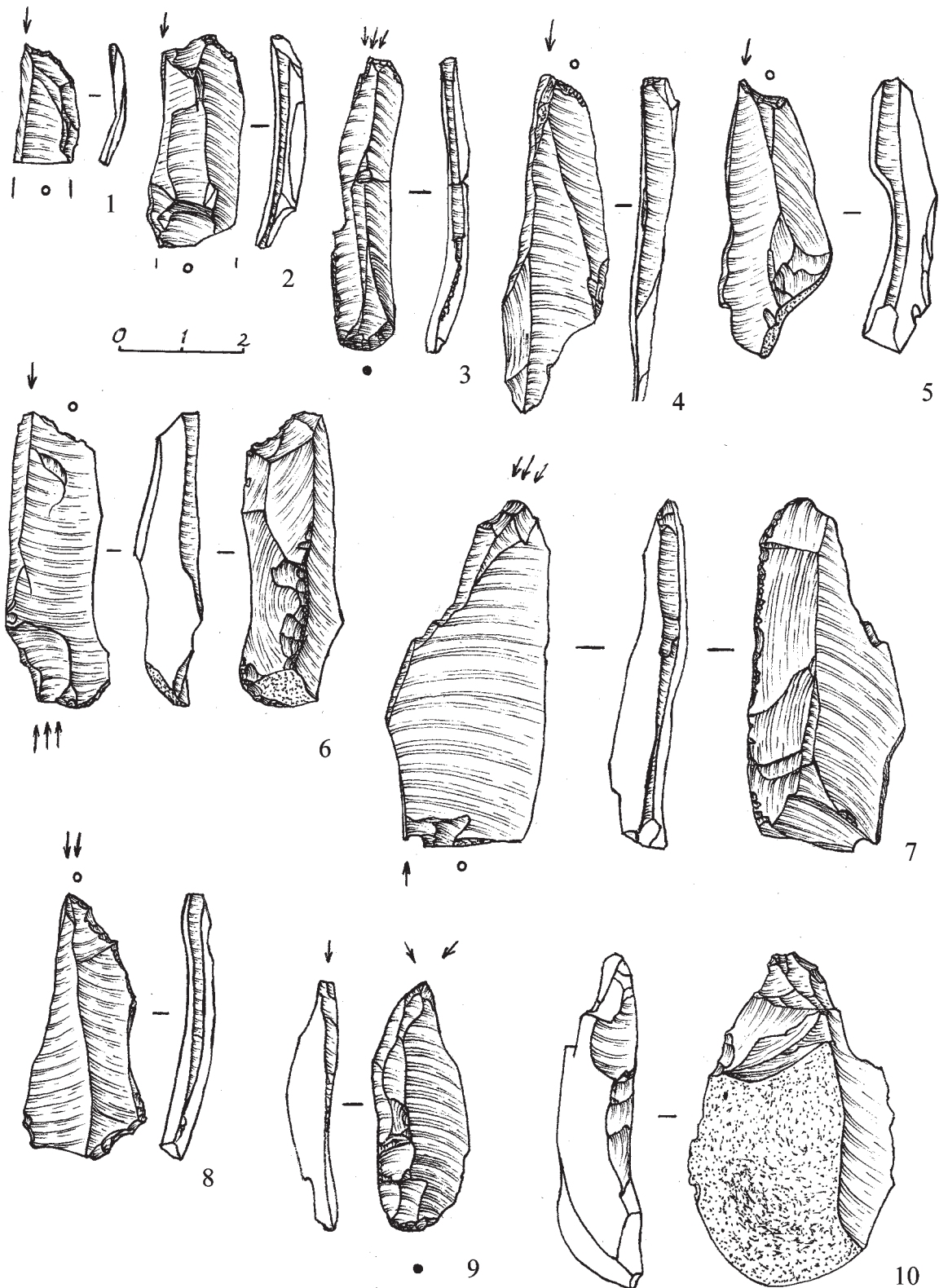

Рис. 4. Стоянка Бужанка 2. Різці Верхнього шару

У Верхньому шарі 1 було виявлено 133 кам'яні знахідки. Крем'яних та кварцитових приблизно порівну. Крем'яних виявлено 64 (48,1%), кварцитових – 68 (51,2%). Аргіліт представлений лише одним (0,7%) відщепом (Табл. 1).

Вироби з вторинною обробкою представлені виготовленими з кременю кінцевою скребачкою

(рис. 5.4) та проксимальною частиною платівки з ретушю.

Найбільш представницькими є матеріали Верхнього шару. Всього в ньому виявлено 5764 кам'яні знахідки: крем'яних знайдено 2384 (41,3%), кварцитових – 3354 (58,1%) та 26 (0,4%) аргілітових (табл. 1).

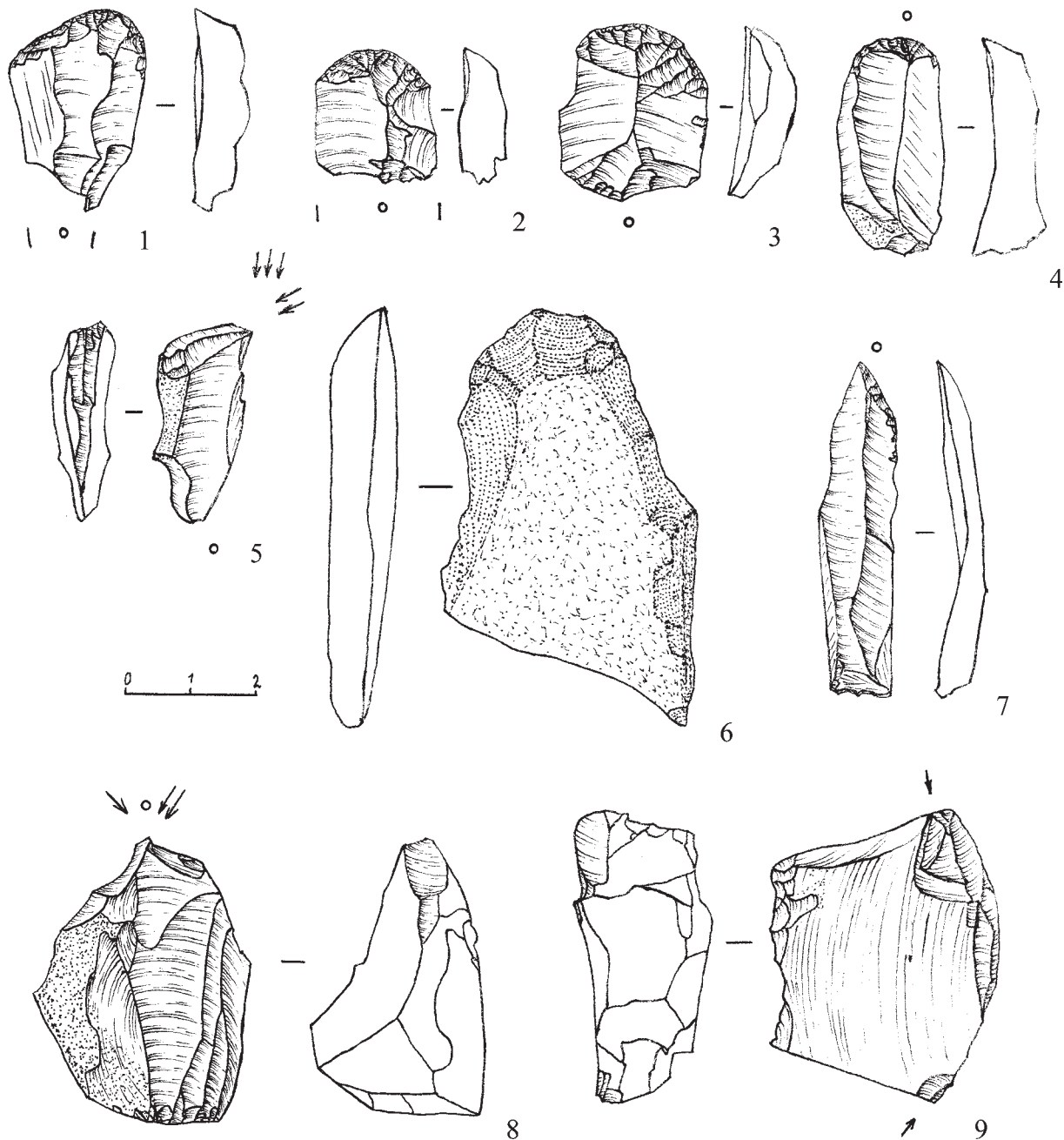

Рис. 5. Стоянка Бужанка 2. Скребачки з Верхнього шару – 1, 6, скребачки, знайдені не in situ – 2, 3, скребачка з Верхнього шару 1 – 4, різці з Верхнього шару – 5, 8, 9, діагонально тронкована платівка з Верхнього шару – 7

Самою численною категорією є лусочки (табл. 1). Якщо їх не враховувати, то серед 1179 виробів крем'яні складають 626 (53,1%), кварцитові – 539 (45,7%) і аргілітові – 14 (1,2%).

У Верхньому шарі виявлено 54 вироби з вторинною обробкою, що становить 4,6% від кам'яних знахідок без урахування лусочок. Для виготовлення знарядь в першу чергу використовувався кремій. З нього виготовлено 53 екз. На кварцитовій заготовці зроблена лише одна скребачка.

Самою численною групою є мікроліти. Вістер, прямокутників та їх уламків – 36 (рис. 3.1-36). Для

їх виготовлення застосовувалась дрібна стрімка та напівстрімка ретуш, яка як правило майже не змінювала обриси заготовок. Вентральна ретуш застосована лише для виготовлення двох мікролітів (рис. 3.16,21). Для вістер типовим є розташування бойової частини на дистальній частині заготовки (рис. 3.22,24,30-36). Серед прямокутників переважають атипові форми. Більшість з них, як і вістря, зберегли свою базальну частину не оброблену (рис. 3.17,20,21,23,25-29). Найдовші зразки мають розмір 41 мм. Ширина як цілих, так і фрагментованих екземплярів коливається в межах 5-10 мм.

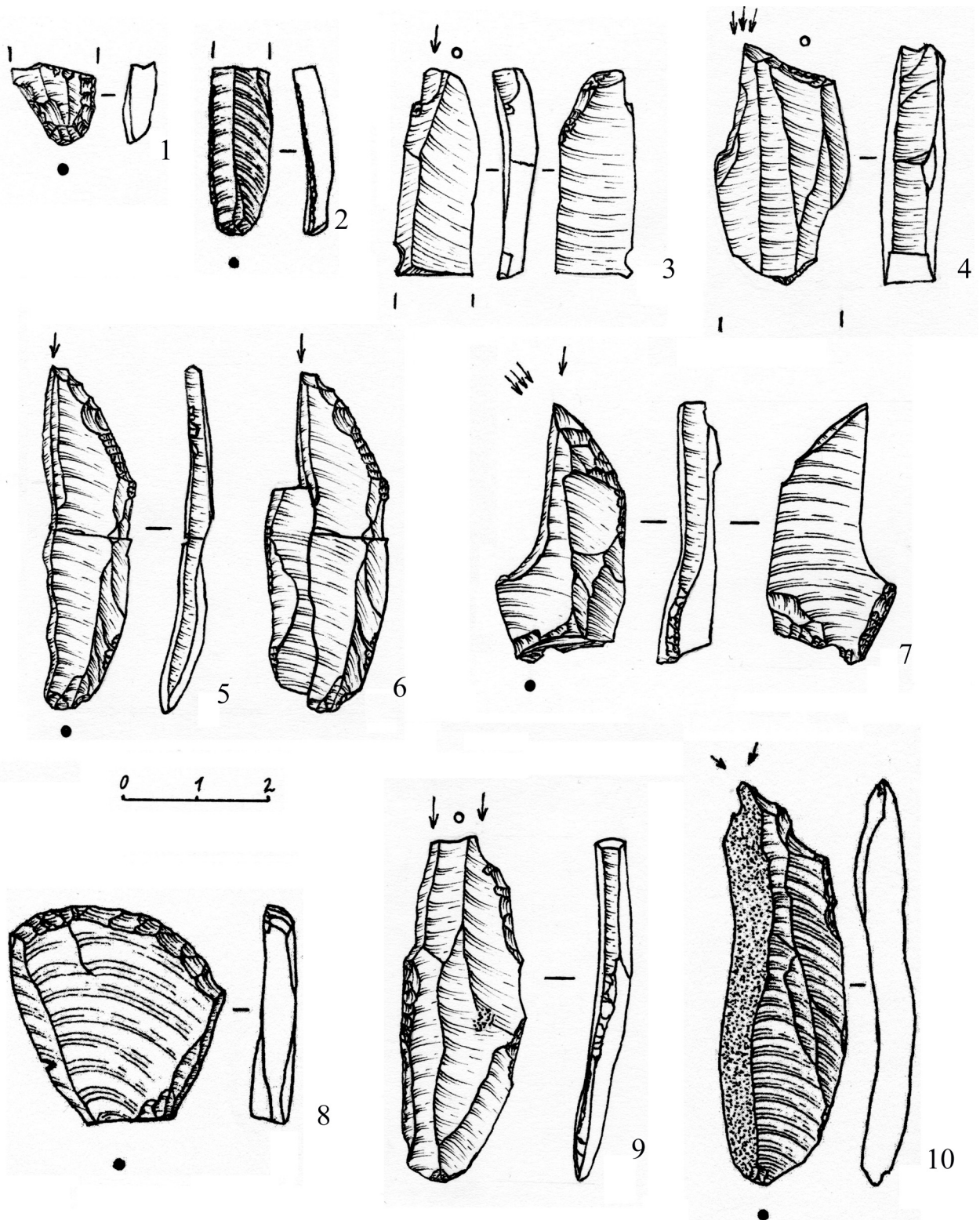

Рис. 6. Стоянка Бужанка 2. Знаряддя Нижнього шару

Різців та їх уламків виявлено – 13. Переважну більшість складають бічні діагонально- та опуклоретушні на платівках – 8 (рис. 4.1-8). Серед них один комбінований з кутовим (Рис. 4.7), один бічний двосторонній (рис. 4.6). Три різця є багатофасетковими (рис. 4.3,6,7). Серединні різці представлені трьома екземплярами. З них два

виготовлені на платівках (рис. 4.9; 5.5) один – на відщепі (рис. 5.8). Ще два екземпляри являють собою кутовий на уламку кременю (5.9) та уламок різця (4.10).

Скребачки представлені 1 кінцевою на платівці, виготовленою з кременю (Рис. 5.1) та 1 кінцевою, виготовленою на уламку кварциту (Рис. 5.6).

Таблиця 1. Типологічне співвідношення кам'яних виробів.

НАЗВА ВИРОБУ	Верхній шар 1			Верхній шар			Нижній шар		
	Кре- міль	Ква- рцит	Ар- гіліт	Кре- міль	Ква- рцит	Ар- гіліт	Кре- міль	Ква- рцит	Ар- гіліт
Пренуклеуси				1					
Нуклеуси				9	5				
Фрагменти нуклеусів				5	1				
Уламки				2	10				
Платівки	12	7		348	275	2	8		
Відщепи	5	8	1	179	247	12	5	1	
Лусочки	45	53		1758	2815	12	92	3	2
Різцеві сколи				29			5		
Знаряддя	2			53	1		10	1	
Разом	64	68	1	2384	3354	26	120	5	2

Вірогідно, дві кінцеві скребачки, виявлені на ділянках стоянки, пошкоджених дорогою належать до матеріалів Верхнього, або ж Верхніх шарів (рис. 5.2,3).

Також до виробів з вторинною обробкою належать діагонально тронкована платівка (рис. 5.7), відщеп з ретушшю та невизначимий фрагмент знаряддя.

Виходячи із специфіки виготовлення мікролітів – застосування при їх виготовленні дрібної стрімкої та напівстрімкої ретуші, яка як правило майже не змінювала обриси заготовок, наявність на багатьох екземплярах відбивного горбка, перевага бічних діагонально- та опуклоретушних різців на платівках та по інших особливостях знаряддевий комплекс Верхнього шару і особливо елементи оснащення металевих зброї, найбільш подібний до комплексів пам'яток типу Межирич [Нужний, 2002, с.64,65; Komar, Kornietz, Nuzhnyi, Pean, 2003, р. 264-265]. Враховуючи, що пам'ятки данного типу індустрії розташовані більш ніж на 100 км південніше, Бужанка 2 є найпівнічнішою стоянкою з подібною індустрією.

Кам'яний комплекс Нижнього шару представлений 127 знахідками. Переважають крем'яні – їх 120 (94,5%), кварцитових – 5 (3,9%), аргілітових – 2 (1,6%) (табл. 1).

Найбільшими категоріями в Нижньому шарі є лусочки та вироби з вторинною обробкою (табл.1).

Виробів з вторинною обробкою знайдено 11 (36,7%) (без урахування лусочок). Усі окрім відщепу з ретушшю виготовлені з кременю. Переважають різці. Усі виготовлені на платівчастих заготовках. 3 з них бічні (рис. 6.3-6). До одного з них підібрався фрагмент різцевого сколу (рис. 6.5,6). 2 – серединні (рис. 6.7,10), 1 – кутовий (рис. 6.9).

Мікроліти представлені 2 фрагментами (рис. 5.1,2). По типу ретуші та тим, що на обох зберігся відбивний горбок, вони нагадують вироби з Верхнього шару.

Також до виробів з вторинною обробкою, виготовлених з кременю, належить скребачка на відщепі (Рис. 6.8) та платівка з ретушшю.

Таким чином, виходячи із специфіки знаряддевого комплексу і особливо мікролітів Верхнього шару, Бужанка 2 є найбільш північною стоянкою з крем'яним комплексом, подібним до комплексів типу Межирич. Матеріали Верхнього шару 1 та Нижнього шару, безумовно належать до епіграветтського часу. Нажаль незначна кількість знарядь не дозволяє точно визначити їх культурну приналежність. Вірогідніш за все, що вони є однотиповими з матеріалами Верхнього шару. Але це питання для майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Бачинський Г.О., Колосов Ю.Г. Нова пізньопалеолітична стоянка на Україні // Доповіді АН УРСР. – 1963. - №4. - С. 556 – 559.

Колосов Ю.Г. К изучению палеолита бассейна среднего течения Десны // Материалы по четвертичному изучению Украины (к VII конгрессу ИНКВА в США). - К., 1965. - С. 321-328.

Нужний Д.Ю. Верхньопалеолітичні пам'ятки типу Межиріч та їх місце серед епіграветтських комплексів Середнього Дніпра // Кам'яна доба. – К.: Шлях, 2002. – С. 57-81.

Ступак Д.В. Нова верхньопалеолітична стоянка Бужанка 2 у Подесенні // Матеріали конференції “Фастівщина та проблеми археології Середнього Подніпров'я”. - Київ-Фастів, 2005 - С. 40-53.

Ступак Д.В. Верхнепалеолитические стоянки возле с.Бужанка // Деснянские древности. - Брянск, 2006 - №4 - С. 74-85.

Рекогносцировка Абрамова И.С. по у побережью Десны біля м. Новгородсіверського // Хроніка археології та мистецтва. - К., 1930 - Ч.1 - С. 76.

Рудинський М. Я. Деякі підсумки та ближчі завдання палеонтологічних вивчень у межах УСРР // Антропологія. - К., 1931 - №IV - С.144-184.

Komar M.S., Kornietz N.L., Nuzhnyi D. Yu., Pean S. Mezhirich upper paleolithic site: the reconstruction of environmental conditions of the late pleistocene and human adaptation in the Middle Dnieper basin (Northern Ukraine) // Кам'яна доба. – К.: Шлях, 2003. - №4 – P. 262-277.

Stupak D.V.

TOOLS OF PALAEOLOGIC SITE BUZHANKA 2 ON THE MIDDLE DESNA RIVER

In 2003 year in Middle Desna region was discovered new epigravettian site Buzhanka 2. Typologically, tool complex of Upper layer more closer to Mezhirich type complex. Thus, Buzhanka 2 is more northern situated site with this type of industry. The Upper layer 1 and Lower layer belong to epigravettian time. Unfortunately, little quantity of tools don't give possibility for more exact cultural and chronology definition.